

نام خلیج فارس در نقشه‌های قرون بیستم و نوزدهم کار توگرافیس‌های بنام اروپایی از امپراتوری عثمانی

دکتر سید هادی زرقانی^۱، مرتضی فیروزی^۲، رسول دوجی^۳

چکیده

در چند دهه‌ی اخیر در ارتباط بانام خلیج فارس سخن بسیاری گفته شده است. خلیج فارس یا بحر فارس نامی مشهور در کتاب‌ها، اسناد و مدارک، نسخه‌های خطی و نقشه‌های قدیمی است که در سراسر جهان بدان استناد می‌گردد. این نام در دهه‌ی ۶۰ میلادی توسط یکی از نمایندگان دولت بریتانیا مقیم در خلیج فارس به نام رودیک اوون که به دنبال توسعه‌ی اهداف و منافع کشور خود در منطقه بود، دچار تحریف گردید؛ و این درحالی که در تمام متون و نقشه‌های قبل از این سال نام خلیج فارس به وضوح موجود است. مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی ذکر نام خلیج فارس با استناد و اتکا به نقشه‌های مربوط به امپراتوری عثمانی که توسط جغرافیدانان غربی در قرون نوزدهم و بیستم که توسط رست فنی، جی. اندریویو-گوجون، فرانز رادفلد، آدولف اشتیلر و ادوارد استندفورد، ترسیم شده و در آن نام خلیج فارس به زبان‌های انگلیسی، آلمانی و فرانسوی ذکر شده، پرداخته است.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، نام خلیج فارس، نقشه‌های امپراتوری عثمانی، کار توگرافیس‌های اروپایی.

۱- دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد. h-zarghani@um.ac.ir

۲- کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد. نویسنده مسئول: morteza.mine@gmail.com

۳- کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد. r.davagy@yahoo.com

مقدمه

خلیج فارس کهن‌ترین خلیج جهان هست که در منطقه‌ی پرتنش خاورمیانه قرار گرفته است. قدرت‌های بزرگ به دلیل نقش دریاها و آبراه‌های بین‌المللی در تجارت جهانی و کسب جایگاه سوق‌الجیشی از گذشته‌های دور تاکنون درصدد بوده‌اند که برتری نظامی خود در آن مناطق ثابت و تا حد امکان حضور کشورهای رقیب را کاهش دهند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۲۲۸). اهمیت دریاها در کسب جایگاه برتر سیاسی و نظامی به حدی است که برخی نظریه‌پردازان مانند «آلفرد تایر ماهان» کنترل بر دریاها را شرط اصلی برای تبدیل‌شدن به یک قدرت جهانی دانسته‌اند. به نظر این اندیشمندان، در نزاع بین قدرت‌ها، نیروهایی که در موقعیت دریایی برتری قرار دارند از امکانات بیشتری برای در دست گرفتن ابتکار عمل برخوردار هستند (عزتی، ۱۳۸۵: ۱۲۲). در جهان کنونی مهم‌ترین عناصر انرژی نفت و گاز و زغال‌سنگ هست (ویسی، ۱۳۸۸: ۱۵۰). در این میان، منطقه خلیج فارس، دلیل دارا بودن جایگاه سوق‌الجیشی و حدفواصل راه‌های مواصلاتی غرب و شرق؛ و وجود منابع غنی نفت و گاز که ۶۵٪ نفت جهان در این منطقه ذخیره شده است کشورهای این حوزه بیش از نیمی از ذخایر شناخته‌شده نفت را در اختیار دارند (ولدانی، ۱۳۸۷: ۲۵). این عامل باعث شده تا این منطقه همواره مورد توجه قدرت‌های بزرگ فرا منطقه‌ای قرار گیرد. بر این اساس قدرت‌های فرا منطقه‌ای برای رسیدن به اهداف خود از فاکتورهای گوناگونی بهره جسته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها تغییر نام خلیج فارس است نوشته‌اند اولین سیاحی که از خلیج فارس و سواحل و جزایر آن یادداشت‌هایی به جا گذاشته است، نئاریک یا نئارخس سردار دریایی اسکندر مقدونی است که برای مطالعه‌ی نظامی خلیج فارس و دریای عمان به این منطقه اعزام شده است. علاوه بر این تاریخ‌نگاران قدیمی می‌توان به وضوح بیان کرد که نام خلیج فارس با اولین مطالعات علمی نقشه‌نگاری در تاریخ به جهان معرفی شده است. گلا دیوس بطلمیوس، پرسیکوس، فلاویوس آریانوس، استرابون و... نام خلیج فارس را به خوبی در میان نقشه‌های تاریخی خود نشان داده‌اند (وئوقی، ۱۳۸۱: ۲). در این مقاله در بخش نظری با مرور اسناد و مدارک و تفاهمنامه‌های گوناگون به بررسی مشروعیت تاریخی نام خلیج فارس خواهیم پرداخت؛ و در ادامه در قسمت یافته‌های مقاله نیز، با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی نقشه‌های چند نقشه‌ی معروف از جغرافیدانان نامی غربی از امپراتوری عثمانی ترسیم کرده‌اند خواهیم پرداخت. از لحاظ پیشینه تحقیق نیز، قبلاً در زمینه‌ی بررسی نقشه‌های امپراتوری عثمانی، نقشه‌های منابع خود عثمانی که در آن نام خلیج فارس ذکر

گردیده بود در دهمین همایش علمی-پژوهشی خلیج فارس از همین نویسندگان بررسی گردیده بود.^۱

۱- روش تحقیق

این پژوهش از حیث ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است و تلاش دارد تا به بررسی این مسئله بپردازد که واژه خلیج فارس و واژه‌های مشابه در نقشه‌های مربوط به امپراتوری عثمانی که توسط جغرافیدانان غربی ترسیم شده است، چه جایگاهی دارد و به عبارت دقیق‌تر در نقشه‌های مربوط به امپراتوری عثمانی از جغرافیدانان و کارتوگراف‌های معروف اروپایی بیشتر از چه واژه و یا واژه‌هایی برای توصیف منطقه خلیج فارس استفاده می‌شده است.

۲- بررسی جغرافیای تاریخی و نام خلیج فارس

پیشینه‌ی تاریخی خلیج فارس که مهم‌ترین آبراه جهان هست به حدود ۵ هزار سال پیش برمی‌گردد بر اساس مدارک باستان‌شناختی نخستین پیوند میان ملت‌ها از طریق این آبراه برقرار شده است. در اوستا چندین جا از خلیج فارس به نام دریای پوئی یک یا پوئی دیک یا پودیگ یاد شده است از میان مورخان مشهور یونانی نیز نخاویوس آریانوس که در سده‌ی دوم میلادی می‌زیست در کتاب معروف خود آنابازیس نام این خلیج را پرسیکون کایتاس نوشته است. استرابون نیز از این نام استفاده کرده است (رضوی، ۱۳۹۰: ۶۸). در میان مورخان مسلمان نیز محمد بن موسی خوارزمی، ابن خردادبه، ابن فضلان قدامه، یاقوت حموی، حافظ ابرواز دریای جنوبی ایران تحت عنوانی از جمله خلیج فارس، خلیج پارس، دریای فارس، بحر الفارس، بحر فارس نام برده‌اند و البته در برخی از این منابع به خلیج عربی یا دریای سرخ یا خلیج قلم برمی‌خوریم که به اعتبار آن‌ها می‌توان بیان کرد خلیج فارس از ابتدا تاکنون جدا و مشخص از خلیج عربی بوده است و تحریف نام آن در واقع یک توطئه‌ی سیاسی جهت رسیدن به مقاصد ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی از طریق به دست گرفتن منابع عظیم انرژی خلیج فارس از سوی غرب هست (نایب پور، ۱۳۸۹: ۴۴). با وجود منابع و اسنادی می‌توان این تحریف را رد کرد خلیج فارس در تمام زبان‌های زنده‌ی دنیا به همین نام خوانده شده است (طباطبایی، اقتداری و مشکور، ۱۳۴۱: ۳۸-۶۵).

۱- زرقانی، سیدهادی، مرتضی فیروزی و ریحانه صالح‌آبادی. ۱۳۹۳. «بررسی نام خلیج فارس در نقشه‌ها و منابع، امپراتوری عثمانی» پوستر ارائه شده در دهمین همایش ملی خلیج فارس، بندرعباس.

۳-۱- نام خلیج فارس در اسناد تاریخی:

۳-۱-۱- ایرانیان و نام خلیج فارس:

از هزاره‌ی ۴ پیش از میلاد که عیلامی‌ها اسنادی را در تاریخ باقی گذاشته‌اند از وضعیت جغرافیایی خلیج فارس اطلاعاتی در دست است در آن زمان جنوب غربی خوزستان در کنار دریاچه‌ای از آب‌شور واقع بوده است قدیمی‌ترین قومی که مطالعاتی جدی درباره‌ی زمین را آغاز کردند قوم بابل بود آثاری که از آنان از ۲ هزار سال پیش باقی مانده است زمین را صفحه‌ی مسطحی فرض کرده‌اند که محاط در آب‌شور است که آشوریان نام آن را مرتو آورده‌اند قدیمی‌ترین نامی که از خلیج فارس در دست است (مرتضوی، ۱۳۸۹: ۴۴). سند دیگری که درباره‌ی هویت و اصالت نام خلیج فارس وجود دارد دریکی از مهم‌ترین متصرفات ایرانی یعنی مصر و در نزدیکی کانال سوئز کشف شده است بر اساس مستندات تاریخی داریوش هخامنشی پس از فتح مصر دستور داد تا ترعه‌ای بین دریای سرخ و رود نیل حفر کنند که بدین‌وسیله آب دریای مدیترانه به اقیانوس هند می‌ریخت (رازی، ۱۳۳۵: ۳۶، شیروودی، ۱۳۸۲: ۴۵-۵۱) داریوش در کنار این ترعه کتیبه‌ای به یادگار می‌نویسد که ضمن شرح کوتاهی از این کانال از خلیج فارس به‌عنوان دریایی که از پارس می‌آید نام می‌برد (موسوی، ۱۳۶۷: ۱۸).

۳-۱-۲- نام خلیج فارس در غرب:

اولین بار واژه‌ی خلیج فارس توسط یونانیان بکار گرفته شده است یونانیان قدیم‌ترین دریاهای بزرگ را به شرح زیر تقسیم کرده‌اند:

دریای متوسط یا خلیج روم *romen gulf*

دریای خزر *Caspian sea*

خلیج فارس *Persian gulf* (شیخ نوری، ۱۳۸۴: ۸۹-۹۹)

آکواریوم پرسیکوس نامی است که کورسیوسی دخوس مورخ رومی قرن اول و متخصص در تاریخ اسکندری برای خلیج فارس نامیده است. استرابون در کتاب جغرافیای جهان خود نام خلیج فارس را بکار می‌برد و می‌نویسد عرب‌ها بین خلیج فارس و خلیج عربی سکونت داشته‌اند (مشکور، ۱۳۴۱: ۳۹). از زبان جغرافیدان یونانی دیگری بیان می‌کند که اسم اصلی خلیج فارس دریای اریته‌تره بوده است نامفردی که نخستین بار در جزایر آن به کشاورزی پرداخته است (صنعتی، ۱۳۸۳: ۹۸-۱۰۲).

۳-۲-۳- نام خلیج فارس در میان اعراب:

نام خلیج فارس در ۵۰۰ اثر پیش یافته عربی بیش از ۴۰۰ با به ترتیب در قالب‌های بحر فارس ۳۴۵ بار، البحر الفارسی ۲۷ بار، الخلیج الفارسی ۱۹ بار و خلیج فارس ۱۰ بار تکرار شده است (رسول، ۱۳۸۶: ۳۰) نام این دریا در ۳ واژه‌نامه‌ی بزرگ و مشهور عربی العباب الزاخر و اللباب الفاخر آمده است این واژه‌نامه‌ی معتبر در سال ۶۵۰ هجری یعنی در حدود ۸ قرن پیش نوشته شده است که متأسفانه مصحح کشمیری تبار پاکستان نشین نام خلیج فارس را در این اثر به خلیج عربی تغییر داده است.

نام برخی از آثار عربی نام خلیج فارس در آن‌ها آمده است:

قرن دوم هجری: کتاب العین کهن‌ترین لغت‌نامه‌ی عربی نوشته‌ی خلیل بن احمد فراهیدی

قرن دوم هجری: کتاب البلدان تألیف ابن فقیه

قرن دوم هجری: تقویم البلدان ابوعلی احمد بن عمر بن رسته

قرن سوم هجری: عجائب الاقالیم الی نهاییه العماره تألیف سهراب

قرن سوم هجری: کتاب الولاه تألیف محمد بن عمر بن یوسف اسکندری (یکه زارع، ۱۳۸۷: ۶۵۵-۶۵۰).

قرن پنجم هجری: ثمار القلوب فی المص و المنصوب ابو منصور الشعابی

قرن ششم هجری: مجمع المثل میدانی نوشته‌ی میدانی نیشابوری

قرن هفتم هجری: وفيات الاعیان تألیف ابن خلکان

قرن هفتم هجری: الوافی بالوفیات تألیف صلاح الدین الصفوی

قرن هشتم هجری: نهاییه اعراب فی الفنون الادب تألیف النویسی

قرن نهم هجری: الروض الامطار فی خبراه قطار ابن عبدالحمیری (فتوحی، ۱۳۸۹: ۶۵۳،

نیکویی، ۱۳۸۷: ۹).

۳-۲-۳- قراردادهای بین‌المللی و نام خلیج فارس:

در کتاب اسناد نام خلیج فارس میراثی کهن و جاودان وجود نام خلیج بر روی ۱۶۰۰ نقشه‌ی دوره‌ی قرون وسطا و حدود ۳۰۰ کتاب اروپایی عربی و اسلامی و ۸۰ تفسیر قرآنی و مذهبی قرار دارد که هم‌اکنون به بررسی قراردادهای بین‌المللی که نام اصیل خلیج فارس در آن‌ها قرار دارد می‌پردازیم:

۳-۲-۱- قراردادهای ایران و غرب:

۱. قرارداد ۱۶۲۲ میان شاه‌عباس و ادوارد کنوک سفیر بریتانیا و نماینده‌ی کمپانی هند شرقی.

۲. فرمان کریم‌خان زند درباره‌ی اعطای اختیارات به ویلیام اندرویرایس حاکم بریتانیا در خلیج فارس (۱۷۶۳).
۳. قرارداد یا عهدنامه‌ی مجمل ۱۸۰۹ مارس ۱۹ (۱۲۲۴) ایران و انگلیس حاکمیت ایران بر کل خلیج فارس به رسمیت شناخته شد.
۴. در متن فارسی عهدنامه‌ی ۱۲ ماده‌ای دولت ایران قرارداد مفصل عباس میرزا با سرگور اوزلی در سال ۱۲۲۷ که در فصل هفتم بحر قلزم و در فصل نهم بحر العجم آمده است.
۵. بند نهم عهدنامه‌ی جیمز موریه در دارالخلافه‌ی طهران ۱۲۲۹ (۱۸۱۴) در متن فارسی بحر العجم و در متن انگلیسی پرشین گلف آمده است.
۶. در معاهده‌ی ۱۸۵۱ ایران و انگلیس در خصوص منع تجارت برده در خلیج فارس.
۷. در فصل سیزدهم عهدنامه‌ی صلح ایران و انگلیس معروف به معاهده‌ی صلح پاریس ۱۸۵۷ خلیج فارس بکار برده شده است.
۸. در معاهده‌ی ۱۸۸۲ منع تجارت برده عنوان خلیج فارس بکار رفته است.
۹. در عهدنامه‌ی تجارت ایران و یونان ۱۸۶۱ بند ۸ به تجارت در خلیج فارس اشاره شده است.
۱۰. در عهدنامه‌ی ایران و فرانسه ۱۲۲۲ با امضای ژنرال گاردین به خلیج فارس و پرشین گلف اشاره شده است.
۱۱. در فصل دوم معاهده‌ی ایران و اسپانیا ۱۸۷۰ در متن فارسی خلیج فارس و در متن اسپانیایی بهرسیک گلف اشاره شده است.

۲-۲-۳- قراردادهای میان کشورهای عربی:

- در قراردادهایی که میان امارات متحده عربی، عربستان، کویت، عمان، قطر ف بحرین، عراق با دول خارجی منعقد شده است در زبان عربی خلیج فارس تحت عنوان بحر الفارس و در انگلیسی پرشین گلف بکار رفته است در ۱۸ قرارداد از ۲۲ قرارداد که در کتاب قراردادهای سیاسی و اقتصادی بین امارات و عمان در بریتانیا چاپ شده است عبارات بحر فارس و خلیج فارس بکار رفته است.
۱. قرارداد میان شرکت نفت انگلو ایرانی و حاکم دبی در تاریخ ۱۰ می ۱۹۳۹ در متن انگلیسی نام خلیج فارس به صورت ناقص بکار رفته است.
 ۲. قرارداد پروازهای تجاری بین شیخ مکتوم حاکم دبی و نماینده‌ی حکومت بریتانیا در ۲۲ جولای ۱۹۳۸ در متن انگلیسی نام خلیج فارس به قرینه حذف شده است.

۳. معاهده‌ی الهدنه البحریه الاولی ۱۸۳۵ امضای سلطان بن صقر، عبد بن سعید، رشید بن حرمه، شخبوت و ملا حسین رسیده است نام خلیج فارس بکار رفته است.
۴. معاهده‌ی الهدنه البحریه الثانیه ۱۸۳۶.
۵. معاهده‌ی الهدنه البحریه الثالثه ۱۸۳۷.
۶. معاهده‌ی الهدنه البحریه الرابعه و منع حمل برده ۱۸۳۸.
۷. قرارداد ۱۷ آوریل ۱۸۳۹ با شیخ جواسم سلطان بن صقر برای بازرسی‌های مشکوک (عجم، ۱۳۹۰: ۱-۹).
- براساس گفته‌های و مدارک موجود قطعنامه‌ی شماره ۹ مجمع عمومی یکسان‌سازی اسامی جغرافیایی سازمان ملل به‌صراحت نام‌های تاریخی را تاریخچه و میراث فرهنگی و تاریخی ملتها دانسته و هرگونه تحریفی را بطور ضمنی محکوم کرده است.

۳-۳- نقشه‌های تاریخی:

از این موضوع که نخستین نقشه‌ی کره‌ی زمین به چه صورت و توسط چه کسی منتشرشده است اطلاعات دقیقی وجود ندارد در کتاب خطی جام جم که توسط فرهاد میرزا نایب‌السلطنه در سال ۱۲۷۲ ه.ق رونویسی شده است به نظر می‌رسد که یونانیان نخستین کسانی بودند که نقشه را اختراع کردند که آن‌کسی مندر از آنان است از یونانیان به عرب‌ها و از عرب‌ها به رومیان رسیده ایست ولیکن ظن غالب این است که از یونانیان به ایرانیان رسیده است و از ایرانیان به ترک‌ها و تاتارها غربی رسیده است نقشه‌ی جهان نمایی از دوران تمدن بابل به دست رسیده است که نشان می‌دهد زمین مانند قرصی در میان آب‌های شور قرار دارد که این آب‌ها را خلیج فارس نامیده‌اند.

۱-۳-۳- خلیج فارس در نقشه‌ی هکاتایوس:

از نخستین کسانی که اقدام به ترسیم نقشه‌ی جهان نمود هکاتایوس جغرافیدان اهل میلیته است زمین را به‌صورت قرصی تصور کرده است که دریای خزر و خلیج فارس و دریای سرخ به‌صورت دریا‌های آزاد با اقیانوس‌ها در ارتباط هستند.

۲-۳-۳- خلیج فارس در نقشه‌ی بطلمیوس:

نقشه‌ی جهان نمای بطلمیوس به شکل نیمکره‌ای است بیش از ۷۰۰ جای را در کره‌ی زمین نشان می‌دهد که یکی از آن‌ها خلیج فارس و خلیج عربی هست.

۳-۳-۳- خلیج فارس در نقشه‌ی اصطخری:

ممالک و مسالک تألیف اصطخری هست که دارای نقشه‌ای است که جهان به صورت کره‌ای گسترده که گرداگرد آن را آب فراگرفته است تصور شده است که دریای خزر بسته است اما دریای خلیج فارس به دریاهای آزادراه دارد.

۴-۳-۳- نقشه‌ی خلیج فارس در صوره الارض ابن حوقل:

به گفته‌ی محمد قزوینی اطلاعاتی که ابن حوقل در این کتاب به کار برده است به صورت دست دوم و سوم از اصطخری است اما نباید این نکته‌ی مهم را فراموش کرد که او یک جهانگرد بوده است که در یکی از فصول کتاب خود به گفت‌وگو درباره‌ی خلیج فارس پرداخته است به گونه‌ای که در هزار سال پیش چنین گفته است: که دریای فارس خلیجی است که در میان تمام ملت‌هایی که مبادلات در آن‌ها صورت می‌گیرد به همین نام شناخته شده است.

۵-۳-۳- نقشه‌ی خلیج فارس در معجم البلدان:

شهاب‌الدین عبدالله یاقوت حوموی صاحب یکی از جامع‌ترین دایره‌المعارف‌های جغرافیای است یاقوت در جزء اول کتاب معجم البلدان نقشه‌ای ساده از صوره الارض و محور مهم آن‌ها را ترسیم کرده است که اطراف زمین را آب فراگرفته و بحر فارس از بحر قلمز به‌عنوان دوشاخه از بحر عظیم هند جدا هستند (قراگوزلو، ۱۳۷۹: ۳۶-۵۳).

۴- یافته‌های تحقیق

۱-۴- نام خلیج فارس در نقشه‌های کارتوگرافیست‌های بنام اروپایی از عثمانی:

بعد از بررسی شماری از نقشه‌های جغرافیدانان و کارتوگرافیست‌های به نام اروپایی که جغرافیای امپراتوری عثمانی در قرن ۱۹ و ۲۰ ترسیم کرده‌اند؛ و با بررسی دقیق تمامی قسمت‌های نقشه‌ها که به زبان‌های مختلف نوشته شده و با در نظر گرفتن اعتبار جغرافیدانان و نقشه‌های ترسیم‌شده، نقشه‌های زیر که در آن خلیج فارس ذکر گردیده است به صورت زیر آورده شده است:

۱-۴- نقشه‌ی رست فننر (زاده ۱۸۱۲ درگذشته ۱۸۴۶)

رست فننر (Rest Fenner)، ناشر، کارتوگرافیست، هنرمند و نویسنده معروف در بریتانیا بود. فننر نویسنده اطلس جیبی فننر در جغرافیای باستان و مدرن (Fenner's pocket atlas, of modern & ancient geography) و اولین سری‌ای که نشان‌دهنده ایالات اروپا، آسیا، آفریقا و آمریکا که بر اساس معاهده صلح عمومی تقسیم‌شده بودند، هست (Wikimedia Commons, 2010).

نقشه شماره ۱: نقشه‌ی رست فنر با عنوان امپراتوری عثمانی

توضیح نقشه: در این نقشه‌ی فنر که در لندن توسط جوزپ توماس (Joseph London: Thomas) انتشار یافته جغرافیای امپراتوری عثمانی و ایالت‌های آن را در سال ۱۸۳۵ نشان داده هست (David Rumsey Collection, 2016). خلیج فارس در گوشه زیرین نقشه به واضح به زبان انگلیسی دیده می‌شود.

۲-۱-۴- نقشه‌ی جی. اندریویو-گوجون (زاده ۱۸۰۵ در گذشته ۱۸۸۴)

جی. اندریویو-گوجون (J. Andriveau-Goujon) کارتوگرافست معروف فرانسوی بوده است؛ و همراه با ا. سولیئر (E. Soulier)

نقشه‌های بسیار ارزشمندی را تهیه کرده‌اند. از آثار مشترک مهم این دو کارتوگرافست می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- جغرافیای اطلس ساده و ابتدایی باستان و مدرن (Atlas élémentaire simplifié de géographie ancienne et moderne) به زبان فرانسوی در ۱۸۴۳.

- اقیانوسیه (Océanie) به زبان فرانسوی ۱۸۳۸.

- نقشه جهان در دو نیمکره (Mappemonde en deux hemispheres) به زبان فرانسوی در

سال ۱۸۳۸.

نقشه شماره ۲: نقشه‌ی جی. اندریویو-گوجون با عنوان امپراتوری عثمانی

توضیح نقشه: این نقشه در سال ۱۸۳۸ در کتاب اطلس ابتدایی ساده (Atlas Elementaire Simplifie) در صفحه ۳۰ با عنوان امپراتوری عثمانی (Empire Ottoman) توسط جی. اندریویو-گوجون و ا. سولیئر ترسیم و انتشار یافته است (David Rumsey Collection, 2016). در این نقشه در گوشه پایینی همان‌طور که نشان داده شده است نام خلیج فارس (به فرانسوی: G.PERSIQUE) آورده شده است.

۳-۱-۴- نقشه‌ی کارل کریستین فرانز رادفلد (زاده ۱۷۸۸ درگذشته ۱۸۷۴)

کارل کریستین فرانز رادفلد (Carl Christian Franz Radefeld)، کارتوگرافست آلمانی در قرن نوزدهم بوده است. کارل مطالعات تئولوژی خود را در جنا به پایان رساند و در سال ۱۸۱۱ به‌عنوان وکیل شروع به کار کرد. ولی کار کارتوگرافی را در اوایل دهه ۱۸۴۰ موقع ای که با جی. مئیر وانیستواش همکاری مفید داشت شروع کرد. به داشتن نقشه‌های باکیفیتش مخصوصاً آن‌هایی که در اطلس زوم هندگبرانچ در سال ۱۸۴۱ و اطلس هند گروسر ۱۸۴۶ به چاپ رسانید، مشهور است. (Hrvatski Wikipedia Franz Radefeld, 2012).

نقشه شماره ۳: نقشه‌ی کارل فرانز رادفلد با عنوان جغرافیای امپراتوری عثمانی

توضیح نقشه: این نقشه‌ی جغرافیای امپراتوری عثمانی در سال ۱۸۴۵ از کارل فرانز رادفلد و میتر جوزپ (Meyer Joseph) است که در انستیتوی بیلوگرافشن (Bibliographischen) Instituts انتشار یافته است (Stanford Collections, 2016). در این نقشه که جغرافیای امپراتوری عثمانی (به آلمانی Osmanisches Reichs) ترسیم شده، در گوشه‌ی آن نام خلیج فارس (به زبان آلمانی Persischer busen) نشان داده شده است. فقط قابل توجه هست که واژه خلیج در زبان آلمانی به صورت مریوسن (Meerbusen) نوشته می‌شود ولی بدون پیشوند مر (Meer)، یعنی بوسن (Busen) به معنی مناطق دریایی است به صورت شکل جمع هست (duden, 2016).

۴-۱-۴- نقشه‌های آدولف اشتیلر (زاده ۱۷۷۵ در گذشته ۱۸۳۶)

آدولف اشتیلر (Adolf Stieler) یکی از معروف‌ترین کارتوگراف‌های آلمانی بوده که نقش به‌سزایی در پیشرفت دانش کارتوگرافی یا نقشه‌نگاری در آلمان داشت. او بیشتر فعالیت کاری خود را در موسسه جغرافیایی جاستوس پرتس (Justus Perthes Geographical Institute) در شهر گوتا انجام می‌داد. اطلس او که اطلس اشتیلر (Stieler's Handatlas) نام دارد، دارای ارزش جغرافیایی و تاریخی بسیاری هست. اطلس آدولف اشتیلر یک اطلس پیشرو و الگو تا میانه قرن

بیستم در آلمان به شمار می‌رفت. قسمت‌هایی از این نقشه تا تاریخ ۱۹۴۴ چاپ گردید (English Wikipedi A.Stieler , 2016).

نقشه شماره ۴: نقشه‌ی آدولف اشتیلر با عنوان خاک آسیایی امپراتوری عثمانی توضیح نقشه: این نقشه آدولف اشتیلر، برای قسمت خاک آسیایی امپراتوری عثمانی (به آلمانی: Das Osmanische Reich in Asien)، در سال ۱۸۴۶ که در موسسه جاستوس پرتس (Justus Perthes) انتشار یافته (David Rumsey Collection, 2016)، در گوشه‌ی آن نام خلیج فارس (به زبان آلمانی: Persischer Meerbusen) به‌وضوح مشخص گردیده است.

نقشه شماره ۵: نقشه‌ی آدولف اشتیلر با عنوان امپراتوری عثمانی، دریای مدیترانه و دریای سیاه توضیح نقشه: این نقشه آدولف اشتیلر، با عنوان امپراتوری عثمانی، دریای مدیترانه و دریای سیاه (Das mittellaendische und schwarze Meer) در سال ۱۸۴۹ در موسسه جاستوس پرتس (Justus Perthes) انتشار یافته (David Rumsey Collection, 2016)، در آن نام خلیج فارس به صورت پرس. بس (Pers.Bs) یعنی شکل فشرده‌ی منطقه دریایی فارس (به آلمانی: Persischer busen) دیده می‌شود.

۵-۱-۴- نقشه‌ی ادوارد استنفورد (زاده ۱۸۲۷ در گذشته ۱۹۰۴) کمپانی استنفورد (Stanford's Ltd) در سال ۱۸۵۳ به منظور انتشار و فروش نقشه در لندن توسط ادوارد استنفورد تأسیس گردید. نام استنفورد در سال ۱۸۶۲ زمانی که پروژه‌ی دقیق‌ترین نقشه لندن را اجرا کرد، معروف شد و کتابخانه نقشه لندن هنوز نیز بعد از ۱۵۰ سال در فروشش فوق‌العاده قرار دارد (English Wikipedia E.Stanford, 2016).

نقشه شماره ۶: نقشه‌ی استنفورد با عنوان بخشی از امپراتوری ترک با مصر سفلی و قلمرو بالکان و یونان

توضیح نقشه: در این نقشه با عنوان نقشه استنفورد از بخشی از امپراتوری ترک با مصر سفلی و قلمرو بالکان و یونان (Stanford's map of part of the Turkish Empire, with Lower Egypt, the new Balkan provinces and Greece مطابق با قرارداد برلین توسط کمپانی استنفورد در سال ۱۹۰۹ (University of Toronto map & data library, ۲۰۱۶)، یعنی همزمان با سلطان عبدالحمید دوم ترسیم گردیده است. همان‌طوری که نشان داده شده نام خلیج فارس به زبان انگلیسی به‌وضوح مشخص هست.

نتیجه‌گیری

با توجه به مدارک و اسناد مسلمی که از گذشته تاکنون مطرح شده و همین‌طور با در نظر گرفتن نقشه‌ها تاریخی عثمانی می‌توان بیان کرد که نام خلیج فارس از کهن‌ترین ادوار تاکنون یعنی از زمان پیدایش نخستین تمدن‌های جهان از جمله تمدن بابل تا عهدنامه‌ها و موافقت‌نامه‌های قرن ۲۱ همچنان نام خلیج فارس زینت‌بخش نقشه‌ها و اسناد بوده است. اهمیت این منابع از آنجا نشأت می‌گیرد که بیشتر کشورهای اطراف خلیج فارس تا گذشته‌ی نه‌چندان دور جزء خاک امپراتوری عثمانی (بانام رسمی دولت علیه عثمانیه) بوده و درعین حال منابع و نقشه‌های کشورهای فوق نیز

محسوب می‌گردد. ولی در قرن ۱۹ با توجه به باز شدن پای دول استعمارگر و برای رسیدن به اهداف سیاسی اقتصادی خود قدم در راه تحریف نام این خلیج کهن گذاشتند. این در حالی هست که نام‌های جغرافیایی طبق اصل پذیرفته‌شده‌ی تغییرناپذیری اسامی جغرافیایی، غیرقابل تغییرند. باین‌حال این تغییر و تحریف بعضاً حتی در مجامع بین‌المللی ادامه دارد. در هر صورت از آنجایی که در اسناد تاریخی اعم از کتاب، نقشه، مکاتبات و غیره نیز نشان داده شده است و با استناد به نقشه‌های معتبر دولت علیه عثمانی اعم از ترسیم‌کنندگان جغرافیدانان مسلمان عثمانی و غیر عثمانی و عدم ذکر نام خلیج عربی در این نقشه‌ها و در عوض ذکر خلیج فارس و بحر فارس و مناطق دریایی فارس (به زبان آلمانی) در هر دو نوع نقشه‌های مربوط به عثمانی، نشان‌دهنده مشروعیت تاریخی این نام هست و حتی این مشروعیت تاریخی باعث گردید سازمان ملل تحریف نام را جزء تحریف آثار فرهنگی ملل قلمداد کرده و آن را رد کند.

تشکر و قدردانی

در اینجا لازم هست از زحمات استاد دکتر سید هادی زرقانی بابت راهنمایی‌ها، پیشنهاد اصلاحات، مشاوره و پیشنهاد منابع تشکر و قدردانی نماییم؛ و همین‌طور از مسئولین سایت تاریخ و مدنیت ترکیه (Tarihvemedeniyet) به‌منظور ارائه راهنمایی، اطلاعات و منابع علمی و تاریخی در رابطه با نقشه‌ها و منابع لازم برای تحقیق در زمینه‌ی عثمانی، تشکر و قدردانی کنم.

منابع

- اسدی، بیژن ۱۳۶۸. «کتاب‌شناسی موضوعی خلیج فارس». تهران، دفتر مطالعات سیاسی.
- ابن رسول، سید محمدرضا، محمدی فشارکی، محسن ۱۳۸۶. «نام خلیج فارس در بیش از هفتاد متن عربی نویافته». مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان. دوره ۲، شماره ۵۱-۲۹.
- اقتداری، احمد ۱۳۸۹. «خلیج فارس و نام آن». مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی. سال بیست و چهارم، شماره ۷-۸، ص ۶۲.
- حافظ نیا، محمدرضا ۱۳۸۵. «صول و مفاهیم ژئوپلیتیک». مشهد، انتشارات پاپلی.
- چمنکار، محمدجعفر ۱۳۸۹. «نظریات دانشمندان ژئوپلیتیکی جهان در مورد اهمیت نظامی خلیج فارس». فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ‌نامه‌ی ایران بعد از اسلام. سال اول، شماره اول، صص ۱-۱۷.
- رازی، عبدالله ۱۳۳۵. «تاریخ مفصل ایران از تأسیس سلسله‌ی ماد تا عصر حاضر». تهران، انتشارات اقبال.
- رضوی، مسعود ۱۳۹۰. «تلاطم تاریخی در دریای پارس». کتاب ماه تاریخ و جغرافیا. سال چهاردهم، شماره ۱۵۵، صص ۶۸-۷۱.
- شیرودی، مرتضی ۱۳۸۲. «نام خلیج فارس در برخی از اسناد تاریخی». مجله اندیشه. شماره ۸۷، صص ۴۵-۵۱.
- شیخ نوری، محمد امیر ۱۳۸۴. «نام خلیج فارس در طول تاریخ». نشریه تاریخ مسکویه. پیش‌شماره ۱، صص ۸۶-۹۶.
- فتوحی، محمود ۱۳۸۹. «بحرالفارسی یا بحرالعربی بازهم تحریف تاریخ». بخارا، سال ۱۲، شماره ۷۵، صص ۶۵۲-۶۵۶.
- فراگوزلو، محمد ۱۳۷۹. «خلیج فارس، همیشه خلیج فارس است». مجله سیاسی - اقتصادی. سال پانزدهم، شماره ۱۵۵-۱۵۶. صص ۵۳-۳۶.
- صنعتی، همایون ۱۳۸۳. «درباره‌ی اسم خلیج فارس». مجله ادبیات و زبان‌ها. شماره ۳۵، صص ۹۸-۱۰۲.
- طباطبایی، محمد ۱۳۴۱. «خلیج فارس ساختمان و پیدایش آن». تهران، اداره‌ی کل انتشارات، جلد ۱.
- عزتی، عزت‌الله ۱۳۸۵. «ژئوپلیتیک». تهران. انتشارات سمت.
- عجم، محمد ۱۳۹۰. «خلیج فارس و قراردادهای عربی و حقوق بین‌المللی». کتاب تاریخ و جغرافیا. شماره ۱۵۵، صص ۱-۹.
- کیهان، مسعود ۱۳۴۱. «جغرافیای طبیعی خلیج فارس». تهران. اداره‌ی کل انتشارات. جلد ۱.
- گنجی، محمدحسن ۱۳۴۱. «بوهوای خلیج فارس». تهران، اداره‌ی کل انتشارات، جلد ۱
- گرجی، ابراهیم ۱۳۸۴. «من المحيط الاطلسی الی الخلیج الفارس». کیهان. شماره ۲۲۴، صص ۳۴-۳۸.

- مشکور، محمدجواد ۱۳۴۱. «نام خلیج فارس». تهران. اداره‌ی کل انتشارات. جلد ۱.
- موسوی، سید حسن ۱۳۶۷. «خلیج فارس از قدیمی‌ترین ایام تا پایان دوره‌ی ساسانی». *مجله‌ی علوم اجتماعی و انسانی*، دوره ۴، شماره اول. صص ۱۱۵-۱۲۹.
- معروف، یحیی ۱۳۹۲. «خلیج فارس و نقد تحریف هخای متعصبان عرب». *فصلنامه‌ی مطالعات ملی*، سال ۱۴، شماره ۱. صص ۲۳-۵۰.
- نایب پور، محمد، ملکی، لقمان ۱۳۸۹. «جغرافیای تاریخی خلیج فارس». *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*. سال چهاردهم، شماره ۱۴۸، صص ۴۴-۵۵.
- نفیسی، سعید ۱۳۴۱. «جغرافیای تاریخی خلیج فارس، سمینار خلیج فارس». تهران. اداره‌ی کل انتشارات. جلد ۱.
- نیکویی، علی ۱۳۸۷. «خلیج فارس تاریخ چند هزارساله پارسی در برابر تاریخ چند صدساله‌ی شیخ‌نشین‌ها». *گزارش*. سال ۱۷. شماره ۲۰۴، ص ۹.
- وثوقی، محمدباقر ۱۳۸۱. «نقشه‌های تاریخی خلیج فارس». *فصلنامه‌ی مطالعات تاریخ روابط خارجی*. سال ۴، زمستان ۱۳۸۱، شماره ۱۳.
- یکه زارع، سهراب ۱۳۸۷، «نام خلیج فارس در کتاب الولاه». *مجله بهار*. سال ۹، شماره ۱ و ۲. صص ۶۵۰-۶۵۴.

- Andriveau-Goujon, J and Soulier, E.1838(2016), <<http://www.davidrumsey.com>>.
- Duden - Die deutsche Rechtschreibung. 2016(2016), <<http://www.duden.de>>.
- Fenner, Rest, 2012(2016), <<https://commons.wikimedia.org>>.
- Fenner, Rest. 1835(2016), <<http://www.davidrumsey.com>>.
- Radefeld, Carl Christian Franz, & Meyer, Joseph, 1845(2016), <<http://collections.stanford.edu>>.
- Radefeld, Carl Christian Franz, 2016(2016), <<https://hr.wikipedia.org>>.
- Stanford, Edward, 2016(2016), <<https://en.wikipedia.org>>.
- Stanford's Ltd, 1909(2016), <<http://maps.library.utoronto.ca>>.
- Stieler, Adolf, 1849(2016), <<http://www.davidrumsey.com>>.
- Stieler, Adolf, 1846(2016), <<http://www.davidrumsey.com>>.
- Stieler, Adolf, 2016(2016), <<https://en.wikipedia.org>>.

Name of the Persian Gulf in maps of the famous European cartographers from the Ottoman Empire in the 19th and 20th centuries

Seyed Hadi Zarghani¹

Morteza firouzi²

Morteza firouzi³

Abstract

In the last decades in connection with the Persian Gulf, many words have been spoken. Persian Gulf or Bahr-e Fars is renowned name which can be invoked in the books, documents, manuscripts of old maps in the all over world. This name was distorted by Roderick Oven (government representative) and named with Fake Name to develop their own national targets in this region in the late 60s. While all texts and maps before this year is clearly the name of the Persian Gulf. This research prepared with descriptive-analytical methods for surveying of the Persian gulf name by invoking to the Ottoman Empire maps of Rest Fenner, J.Andriveau-Goujon, Franz Radefeld, Adolf Stieler and Edward Stanford in the 19th and 20th centuries, which in those maps the name of Persian gulf at English, German and French have been shown.

Keywords: Persian Gulf, the Persian Gulf name, maps of the Ottoman Empire, the European cartographers.

1 - Associate Professor of political geography, Ferdowsi University of Mashhad

2 - M.A. in political geography, Ferdowsi University of Mashhad

3 - M.A. in political geography, Ferdowsi University of Mashhad